

A s z i n j á t s z á s

Irta: Dr JANOVICS JENŐ

Az alábbiakban csak hiteles okmányokat és statisztikai adatokat fog találni az olvasó. Ezekből mindenki kihámozhatja a transzilvániai magyar színházaszát átalakulásának utkereséseit.

Az okmányok és adatok tulnyomó része a cluji magyar színház küzdelmes életét világítja meg. Ennek az az oka, hogy már a háború előtti időben is Transzilvániának ez a vezető színháza képviselte és irányította országrészünk színházi művészetét, az impérium-változás után pedig a cluji színház igazgatója hatványozott mértékben érezte kötelességének, hogy Transzilvánia valamennyi magyar színházának érdekeit szolgálja.

Az okiratokhoz megjegyzéseket nem kell fűzni. A kritika ideje akkor érkezik el, ha majd történelmi távlatból nézhetik az arra hivatottak az eseményeket.

Háttér gyanánt azonban talán már most is fel lehet vázolni ennyit: Az utódállamok között Jugoszlávia bánt legkimélelenebbül a magyar színházzal. Már az uralom-változás első, zavaros idejében kitoloncolta az összes magyar színészeket s ott azóta is legfőbb műkedvelők tarthatnak olykor-olykor magyar nyelvű színházi előadásokat. Csehszlovákia viszont igen jelentékeny állami, zsupanatusi és városi támogatásban részesíti a területén működő magyar színházakat s az elé sem gördít akadályokat, hogy magyar állampolgárságú tagokat szerződtessenek a színházak, az egyetlen megszorítás ott az, hogy a városok lakosságának nemzeti arányszáma alapján szabják meg a hatóságok azt, hogy egy-egy magyar társulat mennyi ideig játszhatik egy-egy városban. El kell ismernünk, hogy e tekintetben a román kormányhatóságok nem okoztak nehézséget a magyar színházaknak, inkább a magyar színházak egyike-másika csonkította meg önként — sokszor fölöslegesen és a magyar színházra nézve károsan — a városok megszokott színházi idényét.

Ide kívánczik annak a sajnálatos ténynek a megállapítása is, hogy igen sok esetben nem a hatóságok rosszindulata, vagy korlátozó rendelete, hanem a magyar színházak rö-

vidlító marakodása okozta a magyar színészet tekintélyének csorbulását és művészi színvonalának süllyedését.

*

Lássuk mindenekelőtt mi volt a magyar színészek helyzete 1918-ban, tehát még a magyar uralom idején?

Clujnak három színháza volt akkor és ezenkívül Transzilvániában tiz magyar színigazgató működött: *Szendrey Mihály, Erdélyi Miklós, Sebestyén Géza, Szabadkay József, Neményi Lipót, Kovács Imre, Fehér Imre, Krasznay Ernő, Gáspár Jenő, Szabó Pál.*

A cluji színházak: I. A *Cogălniceanu uccai* régi színház, amelynek helyén az egyetem kulturháza épült az elmúlt évben. Ezt a színházat a XIX. század elején építették lelkes műbarátok, polgárok, munkások és áldozatkész arisztokraták gyűjtéséből. 1821 március 21-én nyitották meg s 1905-ig sohasem némult el benne a magyar szó. Ebben a régi színházban gyönyörű opera-kultusz és olyan nagyszabású Shakespeare-kultusz virágzott, amire a nagy világvárosok is büszkék lehettek volna. A multra visszatekintve, nem szabad arról megfeledkeznünk, hogy Clujon ringott a magyar színészet böcsője. 1792-ben itt alakult meg a legelső magyar szintársulat s ez a szintársulat lett a szülőanyja az egész magyarországi színészetnek. Cluj nevelte fel a legkiválóbb magyar színészeket, akik közül nem egy jutott európai hírnévhez. Az akkori Magyarországon itt volt a színészetnek legmélyebb gyökere és legtisztultabb kultusza. Miután nyolcvan évi használat után a régi színház tüzrendészeti és tűzbiztonsági szempontból elavult lett, új színház épült az akkori Trencsin-téren.

II. *Az új színház:* Megnyílt 1906 szeptember 8-án. Most a román nemzeti színház és opera hajléka. Igen fontos tény, hogy az a minisztertanácsi, 1903-ból való jegyzőkönyv, amelyben az új színházra vonatkozó építkezés határozata foglaltatik, kategorikusan leszögezi, hogy az állam fedezet hiánya folytán az építkezés költségeihez egyetlen fillérrel nem járul hozzá, az új színház építkezési költségeit tehát a következő pénzekből fedezték: Eladták 70.000 forintért az egyetemnek a régi színházat, eladták azt a birtokot és erdőséget, amelyet egy áldozatkész műbarát, *Ujfalussy Sándor* ajándékozott a magyar színészet céljaira (az ajándékozás körülményei, feltételei és okmány-másolatai olvashatók a *Ferenczi Zoltán* könyvében: *A cluji színészet történeté-ben*). Felhasználták azt a közadakozásból begyűlt pénzt is, amelyet addig, mint „Színházi Alap”-ot kezeltek s minthogy ezek az összegek sem fedezték teljesen az építkezés költségeit, a hiányzó pénzt kölcsönként vették fel a Pesti Magyar Kereskedelmi Banktól azzal a kötelezettséggel,

hogy annak teljes amortizációját a mindenkori igazgató fogja fizetni. (Az igazgató kötelezettségeit biztosítandó, az amortizáció céljaira visszatartották az udvartartási alapból járó évi 40.000 korona szubvenciót, illetve abból 38.000 koronát, úgy, hogy az igazgatónak évenként csak 2000 koronát folyósítottak, a többit a banknak fizették be közvetlenül. A színház építési költségeire tehát egyetlen fillér állami pénzt sem fordítottak. Az új színházat egy cluji vezető férfiakból alakult színházi választmány adta bérbe Janovics Jenő dr.-nak, a szerződést pedig a kultuszminisztérium hagyta jóvá. A színház telkét a város adta ingyen azzal a kikötéssel, hogy az soha mást, mint a magyar színészet céljait nem szolgálhatja. Olvasható a telekkönyv illető lapjain szószerint: „Az épület-tulajdonosi joga és a teljesen díjmentes térhasznélvezeti jog a cluji országos nemzeti színház-alap javára bekebelezetett.” Janovics Jenő dr. — bérlő igazgató — legutolsó szerződése 1913 március hó 12-én kelt s e magánjogi bérleti szerződés értelmében Janovics Jenőnek 1921 szeptember hó 30-áig kizárólagos joga volt az épületnek és a hozzá tartozó felszereléseknek használatára.

III. A szinkör, ahol most játszik a magyar szintársulat, amelyet ez évben Davila-színháznak neveztek el. Ennek a telkét a város adta ingyen azzal a kikötéssel, hogy a rajta épülő színházban csak magyar nyelvű előadások tarthatók. Az építkezési kölcsönt a város vette fel a Magyar Jelzalog Hitelbank itteni fiókjánál, de úgy, hogy a magyar kormány leiratilag garantálta, hogy az amortizációs kölcsönt Janovics Jenő dr. szinigazgató fogja mindig fizetni s a városra ebből teher nem hárulhat. E kötelezettség biztosítékául a szinigazgató lekötötte az államtól járó 40.000 korona segélyét.

Ez volt a helyzet akkor, amikor 1918 karácsonyán a román hadsereg bejött.

Első időben a színház rendes menetelét semmi sem gátolta. Az előadások zavartalanul folytak. 1919 január 21-én szigorú, de eredménytelen házkutatás után a VI. hadtest parancsnoka a színházat minden indokolás nélkül bezáratta. Január 28-án szintén minden idokolás nélkül engedélyezték az előadások megkezdését. Március 13-ától március 20-áig ismét tilos volt játszani. Március 20-án éjszaka újabb házkutatás volt a színház épületében, de természetesen ismét eredménytelenül. Az előadások folytak tovább. Április 1-étől 7-éig megint zárva voltak a színház kapui a katonai parancsnokság rendelete folytán.

1919. május hó 14-én megjelent a színház irodájában a sibiui kormányzótanács képviselőjében Ghibu Onisifor államtitkár és kijelentette, hogy az épületet átveszi. Erről az aktusról tanuskodik a következő jegyzőkönyv:

Másolat.

JEGYZŐKÖNYV

mely felvétel 1919 május hó 14-én délután fél 4 órakor a cluji nemzeti színház igazgatói irodájában a színház átvétele tárgyában. Jelen vannak: A nemzeti kormányzótanács részéről dr. Ghibu Onisifor kultuszminiszteri államtitkár, a város részéről dr. Hosszu Vazul főjegyző. A színház részéről dr. Janovics Jenő igazgató, Parlagi Lajos h. igazgató, az államépítészeti hivatal részéről Geréb Kálmán.

Dr. Ghibu Onisifor kultuszminiszteri államtitkár felszólítja dr. Janovics Jenőt, hogy a cluji nemzeti színházat, mint államtulajdont adja át a sibiui román kormányzótanácsnak.

Dr. Janovics Jenő e felhívásra a következő nyilatkozatot teszi:

1913 március hó 11-én kelt magánjogi szerződésem értelmében én ennek az épületnek s a régi fölszerelésnek tulajdonosa nem vagyok, csupán bérlője.

Mint ilyen, természetesen mindezekkel nem rendelkezem és így azok átadására sem volnék illetékes.

Azonban, miután e szerződésben kötelezettséget vállaltam az iránt, hogy a magyar államkincstár tulajdonát képező ingatlan és ingó vagyont meg fogom gondosan őrizni s azokat hiánytalanul vissza fogom szolgáltatni, bérleti szerződésből eredő ezen kötelezettségem folyamánként én kijelentem, hogy az átvétel ellen tiltakozom, semmit át nem adok s amennyiben az átvétel mégis megtörténik, azt csak erőszak tényének tekintem, amely sem a bérbeadó, sem a bérlő jogi helyzetét nem érintheti.

Kijelentem, hogy az épület nem szorosan vett állami tulajdon, mert annak egész építési költségét a Pesti Kereskedelmi Bank adta, évi amortizációját pedig én fizettem abból az évi szubvencióból, melyet a szerződés számomra biztosít.

Kijelentem és hangsúlyozom, hogy a leltárnak (diszlet-, ruha-, könyvtár, kelléktár, villanyos felszerelés, gépezetek, stb.) csupán egy része a kincstár tulajdona, a modern fölszerelések, melyeket magam hoztam ide s magam csináltattam, kizárólagos egyéni tulajdonomat képezik. A kincstár tulajdonát képező fölszereléseket a hivatalosan fölvevő leltár tartalmazza.

Utalok arra, hogy szerződésem 1921 szeptember hó 30-ig szól és míg egyrészt kötelez, másrészt fel is jogosít arra, hogy a színház épületét, mint annak leltárba felvett járulékait ezen idő alatt a szerződésben meghatározott célra kizárólagos joggal használhassam.

Minthogy ezen szerződéses kötelezettség alól felmentve nem vagyok és az alól csakis hozzájárulásommal volnék föl-

menthető s minthogy másfelől kötelességemnek tartom e szerződésben biztosított jogaimhoz ragaszkodni, határozott választ kérek arra, hajlandók-e a szerződés zavartalan teljesítését részemre lehetővé tenni vagy nem?

Annál inkább határozott és kötelező választ kérek erre, mert a színházi szervezet természete folytán a szintársulati tagokkal több évre kötöttem szerződéseket és így ez idő szerint mintegy 300 család eltartására vagyok szerződésileg kötelezve.

A szerződés teljesítésének esetleges megakadályozásából eredő minden káromat, ugyszintén az általam szerződéses közelettségem folytán fenntartott több száz tagu személyzetre háramló összes károkat azokra lennék kénytelen áthárítani, akik a szerződés egészben, vagy részbeni teljesítését megakadályozzák.

Dr. Ghibu Onisor kultuszminiszteri államtitkár kijelenti, hogy a nemzeti színházat, mint államvagyonat átveszi és a sibiui kormányzótanács részéről Papp Lászlót (Pavel Constantin) nevezi ki megbizottjának, illetőleg ellenőrző közegeének a magyar vallás és közoktatásügyi miniszterium és dr. Janovics Jenő között kötött szerződésben a színházi választmány részére fenntartott hatáskörrel.

A magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter ur dr. Janovics Jenő között létrejött szerződésnek egyenlőre magánjogi oldalát nem érinti és felszólítja dr. Janovics Jenő igazgató urat, hogy ezen szerződésnek két hiteles példányát tanulmányozás végett a román nagyszebeni kormányzó tanács részére az államtitkár ur részére adja át.

Dr. Janovics Jenő erre a következőkben nyilatkozik: A színházi ügyek igazgatása tekintetében is fenntartom a szerződés által részemre biztosított intézkedési jogokat.

Felolvasás után aláíratott.

Kmf.

Dr. Janovics Jenő mp.

Dr. Onisifor Ghibu mp.
secretar de stat

Parlaghy Lajos mp.

Dr. Vasile Hosszu mp.
primnotar

Geréb Kálmán mp.

Constantin Pavel mp.

A formális átvétel dacára a színházban folytak tovább az előadások, akadályokkal, nehézségekkel, szigoru katonai cenzura felügyelete alatt és gyakori betiltásokkal.

A kinevezett kormánybiztos igyekezett rábeszélni Janovics Jenőt, hogy ellenállás nélkül békésen és önként adja át a színház épületét és a társulattal vonuljon ki a szinkörbe. Ez az

igyekezete eredménytelen lévén, a színháznál akkor működő bizalmi testület elnökéhez, Réthely Ödönhöz fordult, hogy a magyar színészet érdekében mozdítsák el helyéről igazgatójukat, adják át a színházat és önként menjenek ki játszani a bizalmitestület vezetése mellett a szinkörbe. A bizalmitestület július hó 9-én ülést tartott ez ügyben s határozatáról jegyzőkönyvet vett fel, amelynek érdemleges része így hangzik: „A színház művész-személyzete az igazgatóval, dr. Janovics Jenővel minden tekintetben szolidárisnak vallja magát, álláspontját a legteljesebb mértékben magáévá teszi és elhatározza, hogy jogszerű pozícióját szintén csak az erőszaknak engedve hagyja el, ugyannyira, hogy ez évben még a rendes nyári szünet igénybevételéről is lemond, hogy az előadások folytonossága hiányt ne szenvedjen. Különben is a kormánybiztos személyében semmi garanciát nem lát arra, hogy itt a magyar színházi kultúra tovább is virágozhassék. Egyben minden ilyen bolsevista irányú bujtogatást, kommunizáló célzatu ajánlatot a legkerekebben elutasít, minthogy igazgatójának elmozdítása, direktórium választása, saját rizikóra való működése nem volna egyéb, mint bolsevizmus...” A jegyzőkönyv kelt 1919 július hó 9-én. Aláírták: Réthely Ödön, Harcsay Ferenc, Pálffy Bertalan, Gálosi Zoltán, Vetési Dániel, Táray Ferenc, Baranyai Jolán, Báthory Elza, Godányi Julia, Balogh Árpádné, Lévy Ilona.

1919 július 21-én Emil Hatieganu és Tiberiu Brediceanu rezortfőnökök urak megkérdezték az igazgatót, minő feltételek mellett volna hajlandó önként a színház épületét átadni? Az igazgató 1919 augusztus 10-én kelt kimerítő és a kérdés minden részét megvilágító terjedelmes beadványában testvéries ajánlatot tett: Adják át neki a régi, 1821-ben megnyílt és közadakozásból épült Cogălniceanu-uccai színházat, biztosítsák arról, hogy ott 30 évig zavartalanul fog működni a magyar színház, akkor ő a saját költségén átépítteti a régi színházat, az új színházból pedig kivonul a társulatával.

Erre a konciliáns ajánlatra szeptember hó 16-án jött meg a Kormányzótanács rideg válasza, amelyben értesítik az igazgatót, hogy 1919 október hó 1-jétől államosítják a színházat, ekkor a román színészet kezdi meg ott működését, azonban dr. Janovics Jenő szerződése értelmében megmaradhat igazgatói állásában, feltéve, ha leteszi a hűségesküt.

Erre az átiratra már két nap mulva elment az igazgató válasza, amelyben tiltakozik a téves megállapítások ellen.

A sibiui Kormányzótanács nem szállott vitába az érvekkkel, hanem forduló postával ennyit válaszolt:

REGATUL ROMÂNIA.

*Consiliul Dirigent, pentru Transylvania, Banat si ținuturile
ungurene locuite de Români.*

Resortul ocrotirei Sociale.

No. ad. 5088. Secția G.

Sibiu, la 21. Sept. 1919.

Domnului Dr. EUGEN JANOVICS

director de teatru

CLUJ

Prin aceasta confirmăm primirea hărtiei Dvoastră de dată 18. Sept. a. c. și Vă avizăm, că susținăm intru toate cele comunicate prin scrisoară noastră Nr. 5088 de dată 16. Septembrie a. c.

TIBERIU BREDICEANU m. p.

Șeful Resortului.

A hivatalos irás mellett a kormánybiztos útján szóbeli üzenetet is küldött a Kormányzó Tanács, a mely így hangzott: A hatáság október 1-én minden tiltakozás ellenére, ha kell, katonai erő igénybevételével fogja a színházépületet átvenni, de átengedi a társulatnak a Szinkör-mozgót, hogy ott megfelelő bérfizetés ellenében folytassák előadásait. Amennyiben okt. 1-étől számított 3 napon belül nem kezdik meg ott az előadásokat, s nem törődnek bele önként az intézkedésbe, úgy a társulat tagjait kitoloncolják.

Aggodalom és kétségbeesés ütött tanyát a színház tagjai között. Az október elseje veszedelmesen közeledett. Janovics Jenő dr. ekkor a tényállásról értesítette a társulat tagjait, közölte, hogy ő a maga részéről önként nem adja át a színházat és felszólította őket, nyilatkozzanak, miként akarják sorsukat biztosítani? A társulat szeptember 29-én a térparancsnokság engedélyével és hatósági közeg jelenlétében gyűlést tartott.

A. társulati gyűlésen Janovics Jenő nem jelent meg, nehogy az ő jelenléte befolyásolja a hozandó határozatot. Kimerítő és minden eshetőséget latolgató vita után a gyűlés egyhangúan elfogadta Szakács Andor következő határozati javaslatát:

„Kedves Pályatársaim! Amikor a világháború pusztító vihára ránk zudult, hajóinkról úgy menekültek a szinigazgatók mint a megriadt patkányok. Csak Janovics Jenő dr.-ban volt meg az az erkölcsi erő és bátorság és a kötelességteljesítésnek az a klasszikusan nemes tudata, hogy most kell csak igazán biztos és erős kezekkel kormányozni a hajót, amely óréa bízott, — hogy össze ne roppanjon. — És ez sikerült is neki. Hogy milyen nagy erőfeszítések és áldozatok árán, azt mi tudjuk a legjobban. A megpróbáltatások ezen szomorú napjaiban tanultuk meg Őt igazán becsülni és szeretni. Bizonyosak va-

gyunk afelől, hogy amikor egy újabb és az eddiginél sokkal nagyobb és súlyosabb megpróbáltatás előtt állunk: Ő maga fokozott mértékben érzi vezéri feladatának kötelmeit és erős hittel, szilárd lélekkel és rendithetetlen akaraterevével száll sikra a magyar színészet szent ügyéért, amely itt Clujon közel másfélszázados multra tekinthet vissza. — Ha el kell vesztenünk ezt a templomot, amelyet a nemzet áldozatkészsége emelt és amelyben olyan szent hittel és lelkesedéssel áldoztunk eddig nemzeti kulturánknak: Új templommá fogjuk felavatni azt a helyet, amelyet a hatalom jelöl ki számunkra, de színészetünk ügyét föl nem adhatjuk! Azzal kell élnünk és meghalunk! De Janovics Jenő dr. legyen a vezérünk. Az Ő erős keze, biztos ítélete, tudása, teljes művészi képessége és nemes áldozatkészsége az a talizmán, amelynek birtokában mi is, valamennyien készek vagyunk a megpróbáltatások, nélkülözések, szenvedések kálváriáját csüggedetlenül és emelt fővel végig járni, mint a Nagy Uttörők.

— A következő határozati javaslatot terjesztem a társulati gyűlés elé elfogadás végett: *Mondja ki a gyűlés, hogy a cluji nemzeti színház összes személyzete rendületlen bizalommal viseltetik szeretett igazgatójának, Janovics Jenő dr.-nak illusztris személye iránt, Óhoz ragaszkodik és vele mindenben szolidárisnak érzi magát.*”

A jegyzőkönyv aláírói: Réthely Ödön elnök, Bérczy Mihály jegyző, Hetényi Dömény Elemér és Bretán Miklós hitelesítők.

Szeptember hó 30. A „Hamlet” előadása volt kitűzve, Janovics Jenővel a címszerepben. A színészek is tudták, az egész város közönsége tudta, hogy ez lesz a színházban az utolsó magyarnyelvű előadás. A cenzura engedélyezte a darab előadását, de a nagy monológot törölte, csak az első sort volt szabad elmondani: „Lenni, vagy nem lenni, ez itt a kérdés!” Hét órára már szorongásig megtelt a színház, a zenekari helyiség, a sorok közötti szabadterek, még az előcsarnokok is zsúfolva voltak emberekkel. Abban a színházban soha, sem azelőtt, sem azután annyi ember nem szorongott. Mindenki jelen akart lenni a nagy bucsun. Minden színészt tapsorkán fogad, amikor a színpadra lép és tapsorkán kísér, amikor kimegy. Szentgyörgyi István a király, Laczkó Aranka a királyné, Poór Lili Ophélie. A rettenetes izgalom a színpadon is, a nézőtérben is mindenkire lenyűgöz. Éjfél már régen elmúlt, már október 1-e van, de még magyar közönség lelkesedik ott. Az utolsó jelenet következik. Fortinbras diadalmas bevonulását a cenzor törölte és így azzal végződik az előadás, hogy Hamlet e szavakkal leheli ki lelkét, melyeket a hű barátához. Horatiushoz intéz:

*„Én meghalok, te élsz, győzd meg felőlem
És igaz ügyem felől a kétkedőket!”*

Ezek voltak az utolsó magyar szavak a cluji színházban.

Másnap korán talpon volt mindenki. A színészek mind öszszegyültek a színpadon. Várták az eseményeket.

Dél előtt tíz órakor bizottság jelent meg polgári és katonai kísérettel a színház irodájában. Dr. Porutiu Bálint prefektus, dr. Pop Julian polgármester vezették a bizottságot, amely felszólította Janovics Jenő igazgatót, hogy adja át a színházat. Az igazgató ezt megtagadta, mire kijelentette a bizottság vezetője, hogy erőszakkal is átveszi az épületet.

Az átvétel aktusa alatt a színház egész személyzete a színpadon tartózkodott és izgatottan tárgyalta, hogy ők sem mennek ki önként. Az igazgató felszólította a bizottság vezetőjét, hogy az átvétel tényét közölje a színpadon összegyűlt személyzettel is. A polgármester néhány szóval értésre adta a tagoknak, hogy az épületben többé magyarnyelvű előadások nem tarthatók, az igazgató pedig hozzátette, hogy távozzanak békességgel és várják meg az ő további rendelkezéseit.

Másnapra, október 2-ára az igazgató a szinkör színpadára kérte az egész személyzetet. Ott biztosította őket, hogy nyugton legyenek, bármi történik is, kitart mellettük.

Október hó 4-én megkezdték a színészek a szinkörben az előadásokat.

Emberfeletti nehézségekkel, áthághatatlanak hitt akadályokkal kellett küzdeniök. A ruhatárból, diszletekből, felszerelésekből eleinte kölcsönként esetről-esetre még kaphattak szükségleteket, de később ezt is megtagadta a minisztérium. Gondoskodni kellett teljesen új felszerelésekről.

Amellett alighogy megkezdték az előadásokat, újabb csapás érte őket: a magyar közönség rendkívüli szeretettel támogatta az előadásokat, a nézőtér minden este zsufozásig megtelt, mire a katonai parancsnokság október hó 30.-án minden indokolás nélkül bizonytalan időre betiltotta a színházi előadásokat. Az igazgató ekkor áruba bocsátotta értéktárgyait, de színészeit továbbra is pontosan fizette. November 19-én újra engedélyezték az előadásokat, ismét minden indokolás nélkül.

A mozgófénykép-előadások céljaira épült szinkör akkori állapotában teljességgel alkalmatlan volt rendes színházi előadások tartására, a színészek fagyoskodva, minden nap újra kockára téve egészségüket, valahogy mégis átvergődtek a télen. De mindenki előtt világos volt, hogy a szűk, mellékhelyiség nélküli, alig fűthető épületben több telet alapos átépítés nélkül nem lehet kihuzni. 1920 február 3-án az igazgató átiratban kérte a várost, állapítaná meg, hogy kit illet tulajdonképpen a szinkörépület tulajdonjoga, kinek a kötelessége az átépítés, mert a helyzet az, hogy a város csupán a telket ajándékozta „örök időre, a magyar színészet céljaira” az építkezés amortizációját és tervezési költségeit, valamint fenntartási szükség-

leteit Janovics Jenő fizette ki a sajátjából az utolsó fillérig. Ahhoz sem az állam, sem a város soha egyetlenegy fillért sem adott.

Májusban kiszivárgott annak a hire, miszerint a Kormányzótanács március hó 21-én elhatározta, hogy 1920 szeptember 1-től — a jugoszláv példát követve — egész Transzilvániában megszünteti a magyarnyelvű előadásokat.

A cluji szinigazgató ekkor nyílt levélben, amely a Keleti Ujság homlokán jelent meg, fordult az akkori kultuszminiszterhez, Goga Octaviánhoz s nyílt, hátsó gondolat nélkül választ kért arra, hogy mi a célja a hatalomnak a 128 éves dicsőséges multu magyar színészettel? Reámutatott az érdemekre, amelyeket az egyetemes emberi kultura oltárán szerzett az itteni magyar színház s a történelem ítélőszéke előtt Goga Octaviánt teszi felelőssé a tervezett megszüntetésért. A cikk nagy feltűnést keltett s szószerinti fordításban átvették azt a román lapok. Feszült várakozásban telt el két hét. Végre megérkezett a válasz: Goga kultuszminiszter június hó 5-én magához kérette Janovics igazgatót itteni lakására, a Muresan-uccai Ghilezán-villába és meghallgatta előterjesztését, amelyben a transzilvániai magyar igazgatók részére játsszai engedélyüknek egy évre való meghosszabbítását kérte s annak a biztosítását, hogy az itteni szinkörben legalább 25 évig zavartalanul fog játszhatni a magyar szintársulat. Goga teljes egészében honorálta az igazgató előterjesztését, egy névjegyet adott át neki, amely Prie Octavián, akkori államtitkárhoz szólott s amelyben elrendeli, hogy az összes Transzilvániában működő magyar szintársulatnak működési engedélye egy évre meghosszabbittassék. Ime, az igazgatók névsora, akik akkor megkapták engedélyüket:

- I. Cluj: Dr. Janovics Jenő.
- II. Oradea: Erdélyi Miklós.
- III. Arad: Róna Dezső.
- IV. Timisoara: Sebestyén Géza.
- V. Satumare—Carei—Baia-Mare: Szabadkay József.
- VI. Deva—Sighet—Lugoj—Sibiu—Petroseni: Kovács Imre.
- VII. Beius — Sighisoara — Medias — Hateg — Resita — Caransebes — Lipa — Oravita — Anina — Diciosânmartin: Krasznay Ernő.
- VIII. Dej — Zilau — Simleul — Bistrita — Orăstie — Gheorgheni — Gherla — Albaiulia — Dumbraveni: Gáspár Imre:
- IX. Făgăras — Târgu Săcuiesc — Odorheiu — Sfântu Gheorghe — Turda — Mercurea Ciuc — Reghin — Nasăud — Cristurul Săcuiesc: Fehér Imre.
- X. Târgu-Mures—Brasov: Szabó Pál.

A cluji színház épületére Goga megígérte, hogy 25 évre bérbe adja, végezzen rajta Janovics megfelelő átalakításokat.

Goga megtartotta szavát, mert június 22-én már kiadta a következő szövegű rendeletet:

„Se decide, că toate concesiunile de teatru germane și ungare din Ardeal se prelungește până la 1. Septembrie, 1921.

Bucuresti, la 22 Iunie, 1920.

OCTAVIAN GOGA
*Ministru de Stat, Ministrul
cultelor și al Artelor.*”

A cluji szinkör épületére vonatkozólag ígérését nem tartotta meg a miniszter, mert bizonyos körök elgáncsolták. Csúpan 1927 szeptember 1-éig biztosította a magyar színház játékszási engedélyét, de ezzel szemben Janovics kifejezetten hangsúlyozta, hogy ilyen körülmények között az épület tulajdonjogáról nem mond le.

Mihelyt ilyenformán a játékgengedélyek ideig-óráig biztosítva voltak, az igazgatókat azonnal értekezletre hívta össze Janovics s eléjük terjesztette a memorandumot, amelyet valamennyien aláírtak és amelyben a kormánytól művészi munkájuk teljes szabadságát kérik.

Mialatt így külső küzdelmekkel és iratok váltásával kellett gondoskodni a színházak létéről, bent, a színpadon gyönyörű munka folyt. A magyar nemzeti kulturának minden ünnepe megülte a színház s minden ilyen ünnepi estén az igazgató tartott bevezető beszédet, nemcsak az író, vagy a mű érdemeit méltatva, hanem egyszersmind a magyar közönség szívébe vésvé a kötelességeket, amelyekkel a multak hagyományainak és jövőendő életének tartozik. Később a miniszter eltiltotta Janovicsot az ilyen bevezető előadások tartásától, de néhány hónap mulva sikerült e tilalmlat feloldatni és akkor nemcsak itthon, hanem Transzilvânia többi városaiban is hasonló módon serkentette munkára a magyar színházakat és közönséget.

Ugyanez évben megalakítja a cluji igazgató a Transzilvâniai és Banati Magyar Színészegyesületet, amely fegyelmet és rendet teremtett a színházak művészi munkájában s rendezte a Transzilvâniában élő kb. 90 öreg nyugdíjas színésznek a járandóságát, amelyeket az átmenetel másfél éve alatt a cluji igazgató a sajátjából fizetett, hogy ezek az agg színészek szükségé ne szenvedjenek. 1923 nyarán két magáról megfélekedezett transzilvâniai magyar színigazgató önös érdekből irredentizmussal és Magyarországgal való szoros kapcsolatokkal vádolta meg Bucurestiben Janovics Jenőt, mint a Színészegyesület elnökét s ámbár a megindított vizsgálat a denunciáns igazgatóknak egyetlenegy vádját sem tudta igazolni, a kultuszkormány feloszlatta a Magyar Színészegyesületet. Nagy kár volt ez, mert ennek az egyesületnek a működése példátlanul áldá-

sos volt s a színházak élete azóta vált egyre szomorubbá, a művészi munka azóta züllött le, a fegyelem azóta lazult meg, amióta ennek az egyesületnek a működése megszűnt.

A színház további életének beszédes tanúi azok az évvégi beszámolók és statisztikai összeállítások, amelyeket minden évad befejezése után kiadott a színház. Ezek a beszámolók hű tükröi színházunk munkájának, törekvéseinek és utkereséseinek.

1921—22.

Az évad augusztus hó 25-én kezdődött és tartott megszakítás nélkül 1922 július hó 25-éig.

Tehát teljes és *megszakítás nélküli 11 hónapos szезon* volt!

Összesen 410 előadást tartottak, e mellett 14 ifjúsági előadást és 5 munkás-matinét. Műfaj szerint így oszlottak meg az előadások: Prózai művek 208 este, opera 54 este, operette 158 este, gyermekelőadás 5, hangverseny 4.

Harminchat újdonságot mutatott be a színház és pedig 24 prózai művet, 9 operettet és három operát.

A színház új életének kezdetén tehát ezek az irányelvek domináltak: Klasszikus műsor, erőteljes opera-kultusz, állandó, megszakítás nélküli szезon egész évben, transzilvániai írók ösztönzése eredeti darabok írására, az ugynevezett „kulturközeledés” megindítása román drámák bemutatásával (Eftimiu: Prometheus.)

Az évad-beszámolóban olvastuk már, hogy a színház igazgatója felveti a „Szinpártoló Egyesületek” megalakításának szükségességét minden nagyobb városban, sőt annak a jelentését is, hogy Oradeán és Târgumuresen ilyen egyesület éppen az itteni színház igazgatójának sürgetésére és jelentékeny alapítványa folytán meg is alakult. Másik érdekessége ennek az első évad-beszámolónak, hogy már akkor határozott hangon kijelentette, hogy a magyar színészet is joggal tart igényt az állam támogatására.

1922—23.

Az évad 1922 augusztus 20-án kezdődött és 1923. július hó 19-éig tartott.

Tehát: *Tizenegy hónapig tartó*, megszakítás nélküli színházi szезon!

Ezalatt az idő alatt összesen volt 478 előadás és 3 hangverseny. Ifjúsági előadás 13 volt.

Hat előadásból álló irodalmi „munkás-cyklust” is rendezett a színház ez évad folyamán.

Petőfi születésének 100-ik évfordulóját egy hétig tartó Petőfi-ciklussal ülte meg a színház. E ciklus keretében színre került Herczeg Ferencz ünnepi játéka, a Költő és Halál, János

vitéz, egy Petőfi-zenetörténeti hangverseny, részletek a Tigris és Hiénából és Petőfi fordításában a Coriolanus.

Három transzilvániai író színművét mutatták be ez évad folyamán: Bárd Oszkár „Citerá”-ját, Indig Ottó „Játék”-át és Gulácsy Irén „Kincs”-ét.

1923—24.

Az évad augusztus 21-én kezdődött és tartott megszakítás nélkül 1924 június 18-áig. Tehát ismét: tizenegy hónapos állandó szezon.

Összesen 469 előadást tartottak, ezek között 183 előadás volt drámai, 42 operai, 7 hangverseny. Negyvenhárom bemutatott volt az évad folyamán.

Nevezetes művészi teljesítménye volt a színháznak a 24 előadásból álló Shakespeare-ciklus, amelynek keretében Othello, Makrancos hölgy, Szentivánéji álom, Romeo és Julia, Hamlet, Vizkereszt kerültek színre. Minden előadást Janovics Jenő conférence-sza vezetett be.

A kultur-közeledés ügyét is megtorpanás nélkül szolgálta ez évadban is a színház. Ime, egy év alatt előadta a következő román darabokat: A vörös szenvedély (Sorbu darabja, a Janovics Jenő fordításában), Zamolxe (Lucian Blaga darabja, a Bárd Oszkár fordításában), továbbá Nem zörög a haraszt, Templom küszöbén és Fekete Banda (Kádár Imre fordításában).

Ebben a szezonban mutatta be a cluji színház Győri Illés István—Vadas László 3 felvonásos „Szultána” című operettjét, amely Clujon 25 előadást ért el s a többi transzilvániai színpadokon százövenszer került előadásra.

Az évad-jelentés beszámol arról is, hogy a minisztérium megtiltotta, miszerint a magyar színházak magyar állampolgárságú színészeket szerződtessenek társulataikhoz, de színházunk vezetőségének ez irányban indított akciója és a felvilágosító munkája alapján ezt a tilalmat hatályon kívül helyezték s a magyar színtársulatok továbbra is pótolhatták a művészi erők hiányosságait magyar állampolgárságú színészekkel.

1924—25.

Negyvenhat új darabot mutatott be a színház az évad folyamán, ezek között prózai mű volt: 31, opera 1 és operette 14.

Az eredeti transzilvániai drámairás bátorítása és ösztökélése céljából a színház igazgatója 20 ezer lejes pályadíjat tűzött ki. A bíráló bizottság döntése alapján a díjat Gulácsy Irén kapta „Valuta” című darabjáért. A pályadíjat nyert darab bemutatásának kapcsán szenvedélyes vita támadt a sajtóban, melynek tanulságait levonva, az igazgató bejelenti, hogy a jö-

vő évadban szélesebb mederben igyekeznek segítségére lenni a transzilvániai drámaírásnak.

Román daraboknak magyarra való átültetésével és előadásával folytatta a színház kitartóan a kulturközeledés szolgálatát. Ez évadban színrekerültek: Caragiale „Năpasta” című darabja a Janovics Jenő fordításában, Iorga Nicolae „Fetalita-tea” című darabja a Bittay Árpád fordításában és a Bretán Miklós „Agyagember lázadása” című operája. Ugyanezt a gondolatot szolgálta román művészek gyakori vendégszerepeltetése: Grozavescu Traian, Ioan Athanasiu, Aca de Barbu, Marcus Rita, Leonard, Giacomo Borelli, Jean Bobescu, Niculescu Bas-su lépett fel ez évadban a magyar színházban.

Ide kívánkozik egy megállapítás, amely elsősorban szociális és anyagi természetű ugyan, de természetszerűleg maga után vonja a művészi szolgáltatás zavartalanságát. Mindaddig, amíg a színház vezetését Janovics Jenő végezte a saját felelősségére és a saját számlájára, a színház valamennyi tagja, művészek és munkások, kardalosok és zenekari tagok egész évi szerződést kaptak 12 hónapos fizetéssel és teljes hónapi szabadságot, levonás nélküli fizetéssel. A színház tagjai anyagi gondok nélkül, megfelelő pihenő biztosítása mellett, egyedül művészi kötelezettségei kteljesítésének élhettek. A fenti beszámoló hangsúlyozza, hogy az igazgató a legnyomasztóbb gazdasági válság idején sem változtatott ezen a rendszeren. És még egy megállapítást kell leszögeznünk: Az itteni színház állandó jellegét, az egész éven át tartó, megszakítás nélküli időnyt is biztosította a régebbi vezetés a legnehezebb időkben is. *A szezonok ijesztő megrövidítése és a tagok 7–8 hónapos szerződése, néhány hónapig tartó fizetés nélküli szünetekkel akkor kezdődött, amikor Janovics a színházat elhagyta.* És ezen a hasznothajtó rendszeren az egész világon jelentkezett bőséges „színház konjunktura” sem javított. Ezek száraz tények, amelyek mellett nem szabad megemlékezés nélkül elhaladni, mert hiszen szorosan összefüggnek a színház életével és metamorfózisával.

Felejthetetlen emléke marad ennek az évadnak a bucaresti három napos és az oradeai hat napos vendégszereplés. Bucurestiben 1925 jan. havában a mi híres drámai együttesünk négy darabot mutatott be és a sikerről a nagy fővárosi lapok kritikusi az elragadtatás hangján irtak. A nagy sikernek Párisban is visszhangja támadt. Nicolae Iorga u. i. Párisban, az „Oceanografiai intézet” nagy amfiteatrumában mintegy ezer főnyi közönség előtt a francia népszövetségi egyesület meghívása folytán előadást tartott a romániai kisebbségekről s előadásában a legteljesebb elismerés hangján szólott a cluji magyar színház bucaresti vendégszereplésének sikeréről és többek között ezeket mondotta: „Mindig elismertem a magyarság kul-

tur-értékét. Csak nemrégiben történt, hogy a cluji magyar színház tagjait lehívtam Bucurestibe, hogy a román fővárosban magyar darabokat adjanak elő. Nos, kijelenthetem, hogy magyar színtársulatnak Bucurestiben *olyan győzelmes fogadtatásban volt része, amilyenben még ott színtársulatnak soha.* S hozzátehetem, *megérdemelt fogadtatásban.* E siker és ez a példa a két nép közötti közeledés biztató jele.” Jorga Miklós-nak ezeket a szavait föl kell jegyezni a mi színházunk történelmének lapjain.

Ugyanilyen messzehangzó sikert aratott színházunk ora-deai vendégjátéka alkalmával.

1925—1926.

Ennek az évadnak első előadása augusztus 10-én volt, amikor Jókai „Aranyember”-e került színre s az egész bevételt az érettségiző magyar diákok segélyalapjának adta a színház. Az utolsó előadás 1926 július 26-án volt.

Tizenegy és fél hónapig tartó, megszakítás nélküli idényt jelent ez.

Ez idő alatt 529 előadást rendezett a színház, ebből a komoly műfajra esett 279, az operetre 250 előadás.

Az évad folyamán 45 premier volt, ezek között 30 prózai műnek, 14 operettnek és 1 gyermekdarabnak a bemutatója.

Az eredeti transzilvániai drámairás ösztökélése céljából ebben az évadban újra 25.000 lejes pályadíjat tüzött ki a színház igazgatója, vállalván azt a kötelezettséget is, hogy minden bemutatandó transzilvániai dráma szerzője ezentúl a bruttó pénztári bevétel 20 százalékát fogja kapni külön jutalmul. Sajnos, a bíráló bizottság jelentése szerint (Előadó: Kuncz Aladár) egyik benyújtott darab sem ütötte meg a mértéket, az igazgató tehát a pályadíjat letétbe helyezte és újra kiírta a pályázatot.

Ez évben is próbálta a színház szolgálni a román-magyar kultúrcsere és kulturközeledés gondolatát román daraboknak magyar nyelvre való átültetésével és előadásával. Színrekerültek ebben az idényben: Apáról fiura (Iorga Nicolae darabja, a Bittay Árpád fordításában), Szerelmes próbababa (Minulescu játéka, Kádár Imre fordításában) és Vergődő szívek (Constantin Riuletz drámája a Janovics Jenő fordításában).

Az ifjúsági előadások intenzív művelésével a magyar iskolák tanítási munkájának igyekezett szolgálni a színház. Ez évben is 18 ifjúsági előadást rendezett a színház igen-igen olcsó helyárok mellett s az intézetek által kijelölt szegényebb tanulóknak pedig teljesen ingyen kapták belépő jegyeiket.

Felejthetetlen emléke marad ennek az évadnak a bucuresti kéthetes vendégszereplés. Társulatunk két hét alatt a fővárosban első sorban a magyar drámairásnak s mellette a más-

nyelvű irodalomnak is 16 művét mutatta be a Teatrul Popular-ban. A sikerről a nagy bucaresti lapok kritikusai az elragadtatás hangján irtak terjedelmes hasáboakat, sőt a Rampa külön ünnepi számot adott ki a magyar színészek tiszteletére. A bucaresti sikert fel kell jegyezni a transzilvániai magyar színesztörténetében.

1926—1927.

Ez az évad több tekintetben jelentékeny változást mutat színházunk életében. A színházi idény megrövidült: az eddigi tizenegy és félhónap helyett csak kilenc hónapig tartott. Az opera-előadások műsora pedig szűkebb keretek közé szorult.

A kisebbségi színházak két legfájóbb sebe: a jegyadó és az állami támogatás teljes hiánya. 1926 március 17-én törvényt hozott a parlament, amely elrendeli, hogy ezentul a román nyelven tartott színházi előadások *maximális jegyadója* csak 13 százalék lehet, viszont a kisebbségi nyelven tartott színházi előadások *minimális jegyadója*: 26 százalék. A román nyelven tartott színházi előadások adója bizonyos esetekben 10, sőt 5 %-ra is csökkenhet, a kisebbségi nyelven tartott színházi előadások jegyadóját ellenben semmi szín alatt sem szabad s nem lehet 26 százaléknál alacsonyabbra szállítani. Hogy a közönség is megértse, mit jelent ez az intézkedés a színház költségvetésében, nem lesz érdektelen ideiktatni, hogy a mi színházunk a lefolyt kilenc hónapos szezonjában, katasztrofális gazdasági nehézségekkel küzdve, két és fél millió lejt meghaladó jegyadót fizetett be az állampénztárba. Hol van nálunk lukratív vállalkozás, amely ilyen terhet megbirhat? Másik nyitott sebünk az állami támogatás teljes hiánya. Kormányunk eléggé nem dicsérhető áldozatkészséggel évenként 120 millióval támogatja a színesztet. De ebből az óriási állami szubvencióból egyetlenegy bani sem jut a kisebbségi színházaknak. Ez nem okos, nem jövőtépítő kulturpolitika. Egymás mellett, egymást megbecsülve, egymás sikereinek örvendő, egymást támogatva megélhet, virágozhatnak és magasra lendülhet e földön a két testvér színházi kultúra, de egyik sem élhet meg a másiknak holtteste felett.

Az évad-beszámoló bevezetésében a magyar sajtó erőteljesebb védelmére is számít: „A transzilvániai magyar sajtó nagyon okosan, nagyon jogosan cselekszik, amikor mostani kisebbségi sorsunkban súlyosabb feladatok megoldását, tisztultabb célok felé való törekvést követel a magyar színházaktól. Hiszen a színház is világosan látja ezeket a célokat, érzi a vállára nehezedő, megdandárosodott kötelességeket és százszorosán fájjalja, hogy fellángolásai megfagynak, hogy szárnyai foszlányokká szakadnak. Ámde, amikor a sajtó felállítja kétségkívül jogos kívánságait, igyekezzék a maga publicitására

nak erejével képessé tenni a színházat e kötelességek teljesítésére s a közvélemény és államhatalom meggyőzésével igyekezék felszabadítani a színházat a terhek alól, amelyeknek súlya alatt már lélekzeni is alig tud.”

Ez évadban a színház 406 előadást tartott, ebből a könnyebb műfajra 183 előadás esett. Premier 37 volt. Ezek műfaj szerint így oszlottak meg: Dráma-vígjáték 25, operett 12.

A beszámoló egy tényről hallgat: eddig mindig volt jelenteni valója arról, hogy a román-magyar kulturcsere gondolatát hány román darab fordításával és magyar nyelven való előadásával szolgálta. Ugylátszik, a színház belefáradt a meddő igyekezetbe és ebben az évadban ilyen akcióról semmi jelenteni valója nem volt.

1927—1928.

Az évad-beszámoló így kezdődik:

„A magyar színház jelenlegi igazgatójának 23-ik évi beszámolója ez. E beszámolók régebben csupán a végzett munka statisztikai összefoglalásai voltak, az oszlopokba sorakoztatott számok céltudatos kulturprogram fölfelé ivelő útját jelezték. Nem kértek elnézést, hanem a kötelességteljesítés benső hitével és nyugodt önérzetével pillantottak vissza a lefolyt évad eredményeire. Néhány év óta azonban e beszámolók hangja megváltozott. A statisztikai számokat magyarázatok, szomorú panaszok előzik meg. A beszámolók öngazolásféle írások lettek: ennyit tudtunk végezni, többet nem lehetett.

A most lefolyt évad újabb csapásokkal sújtotta a kisebbségi színházat. A szinkörért, amelyért eddig legalább bért fizetni nem kellett, az évad elejétől 100.000 lej évi bért szed az állam. Kikötötte a minisztérium, hogy az új idény megkezdése előtt az igazgató 2 millió lej költséggel tartozik renováltatni a szinkör épületét. Hogy a magyar színház igazgató tartozik a leggazdagabb és leghatalmasabb román kultur-intézménynek, az Astra-nak évi 700.000 lej szubvenciót adni. Hogy havonként 10 előadásra tartozik a színházat ingyen átengedni a köruton levő román szintársulatoknak. E mellett továbbra is érvényben marad az a törvényes intézkedés, hogy a román színházak 10 százalékot, a magyar színházak pedig 26 százalékot fizetnek jegyadóként. Ezek az új terhek évi 3—4 millió kiadási többletet jelentettek a színház költségvetésében. Ezzel szemben az állam, amely olyan pazar bőkezűséggel, évi 120 millió lejjel segíyezi a román színházakat, egyetlen fillért sem juttat a kisebbségi színházaknak. Ezek az adatok egy tervszerű, céltudatos, de igazságtalan és méltánytalan kulturpolitika következetes nyomjelzői.”

Majd így folytatja a beszámoló: „Ezek az évad végén felszakadó panaszszavak nem elnézést kérnek. Nyugodt lelkiismerettel pillanthatunk vissza a megtett utra. Tudjuk, hogy ke-

vés az, amit elérnünk sikerült, de tudjuk azt is, hogy ezek között a nehézségek között a legtöbb, amit elérni lehetett.”

Az 1927—28-as idény az újjáalakított szinkörben 1927 szeptember 1-én kezdődött és 1926 május hó 14-ig tartott. Fel kell jegyezni, hogy a Janovics Jenő negyedszázados igazgatásának ideje alatt ez volt a legrövidebb szezón, de ez is *nyolc és fél hónapig* tartott.

A színház ez idő alatt 320 magyarnyelvű színházi előadást tartott, huszonhét premier volt: 18 drámai és 9 operett-ujdonság bemutatója.

1928—1929.

Az 1928—29-edik színházi idény különös hangsúlyt kap azáltal, hogy a mi színházunk vállalta el az oradeai színház igazgatását is. A szomszéd körösparti város színészete a válság szélére jutott s a közönség parancsoló kívánságára határozta el színházunk vezetősége, hogy ott is igyekszik feltámasztani a régi színházi élet értékeit.

Külön ki kell azonban hangsúlyozni, hogy ezt az áldozatos kísérletet nem a mi színházunk megkárosításával, vagy színházi idényének megrövidítésével, hanem úgy vállalta, hogy a másik város számára is teljesen különálló, nagy társulatot szervezett, ami nemcsak művészi szempontból, de szociális szempontból is nagy jelentőségű tény volt, mert hiszen 180—200 kisebbségi színésznek, munkásnak biztosította a megélhetését. A prominens tagok csere-vendégjátéka új szint és változatosságot kölcsönzött az előadásoknak.

Hogy a két város színházi kapcsolata által anyagi érdekből nem akart az igazgatóság idény-csonkítást elkövetni s nem akarta egyik város kultur-igényeit sem megrövidíteni, az ki-domborodik abból, hogy Clujon megszakítás nélküli *tíz hónapos szezont* tartottak, Oradeán pedig ugyancsak megszakítás nélküli *tíz hónapos szezont*.

Clujon az idény 1928 augusztus 21-én kezdődött Shakespeare „Romeo és Julia” előadásával és az utolsó előadás 1929 július 14-én volt, amikor Molnár Ferenc „Testőr”-e került színre. Ez alatt az idő alatt 357 előadást tartottak a színházban. A könnyebb műfaj előadási száma 153 volt, a mi azt bizonyítja, hogy a komolyabb műfaj ezévből is számbeli túlsúlyban volt az operettelőadásokkal szemben.

Harmincnégy premierje volt ez évadban a színháznak. Műfaj szerint a bemutatott ujdonságok így oszlottak meg: 21 drámai és vigjátéki és 13 operettbemutató.

Transzilvániai szerzők művei közül bemutatta a színház Sebesi Samu „Baddy földje”-t, Bárd Oszkár „Liszt Ferenc első szerelme” című dramolettjét és Tabéry Géza „Kolozsvári bál”-ját.

Emlékezetes, soha el nem felejthető eseménye volt ennek az évadnak színházunk kitűnő drámai együttesének budapesti létsége, a pesti közönség, valamint a sajtó olyan forró szereplése, a budapesti közönség, valamint a sajtó olyan forró szeretettel, olyan magasztaló elismeréssel kísérte a transzilvianiai színészek játékát, amely örökre emlékezetes marad és helyet kér színházunk annaleseiben.

Molnár Ferenc írói működésének 25-ik évfordulóját 12 előadásra terjedő srozzal ünnepelte a színház. A sorozat rendjén színrekerült: A farkas, A testőr, Ördög, Doktor ur, Színház, Játék a kastélyban, Vörös malom.

Ugyanennek az évadnak oradeai beszámolója jelenti, hogy az ottani előadások 1928 szeptember 25-én kezdődtek a Bánffy Miklós „Naplegendá”-jának bemutatásával és Moliere „Dandin György”-ének reprizével. Az évad utolsó előadása pedig 1929 július 29-én volt, amikor Maeterlinck „Monna Vanná”-ját adták elő színészeink. Ez idő alatt 373 magyar előadást tartottak az ottani színházban (előző évadban, amikor Oradeának még önálló társulata volt és nem volt meg a kapcsolata a mi színházunkkal, a magyarnyelvű előadások száma ötven százalékkal kevesebb volt.

A transzilvianiai írók sorában szerepeltek: Tabéry Géza: Kolozsvári bál, Nikodémusz Károly: Judás Iskariót, Bárd Oszkár: Liszt Ferenc első szerelme.

Bizonyára kevesebb ez a munka, amit ez a vázlatos beszámoló jelent, mint az, amit tervbe vett az évad elején.

De a páratlan figyelőt arra kérjük, hasonlítsa össze e statisztikai adatokat azokkal az eredményekkel, amelyeket az oradeai színház most felmutatni tud azok alatt a szórványos, pár hétig tartó vendég-ciklusok alatt, amikor ott magyarnyelvű színházi előadás van.

1929—1930.

Janovics Jenőnek ez volt az utolsó olyan évadja, amelyért felelősséget vállalt. Ez volt az utolsó évad, amikor a maga számlájára és a maga tervei, akarata szerint vezette a színházat.

Erről az évadról csak rideg számok fognak beszélni.

A panaszok elnémultak. Süket fülekre találtak.

Ám a színigazgató, mint az alanti statisztikai adatok mutatják, nem lemondással és elcsüggedéssel felelt a feladatok és nehézségek dandárosodására, hanem sokszorosán fokozott munkával.

Előző évben, mint láttuk, nagy és komoly művészi eredménnyel támasztotta fel Oradea halódó színházi életét. Timisoara magyarsága is felfigyelt erre a munkára és azt ki-

vánta, hogy Janovics vegye át az ottani színház gondjait is, mert ott alig-alig lélegzett már a magyar színház.

A mi színházunk vállalta ezt az emberfeletti látszó feladatot is.

Ime, az eredmény számokban:

Clujon tartott a színház *teljes kilenc és félhónapos szezont*. És pedig: 1929 augusztus 30-ától 1930 május 17-ig és július 17-től augusztus 13-ig. Ez alatt az idő alatt 407 (négy-százhet) előadást rendezett a színház.

Ugyanez idő alatt Oradeán 397 (háromszázkilencvenhét) előadást tartott színházunk vezetősége.

Sigheten 61 előadást tartott színházunk.

Timisoaran 87 előadást.

Satumarén 33 előadást.

Baia-Maren 23 előadást.

Ez évadban tehát összesen 1008, azaz egyezernyolc magyar nyelvű előadást rendezett Transzilvânia területén színházunk.

Ezt a munkát természetesen csak a lelkesedéstől fűtött, felfokozott életvággyal és három teljes szintársulat szervezésével tudta a színház becsületesen elvégezni. A társulat prominens tagjai voltak: Kondor Ibolya, Major Kató, László Andor, Solthy György, Horváth Böske, Ihász Aladár, Tóth Elek, Tompa Béla, Tompa Sándor, Bellák Miklós, Marsi Gizi, Poór Lili, Lengyel Irén, Karácsonyi Ili, Balázs Samu, Forgács Sándor, Török Emil, Benes Iлона, Komjáthy Károly, Stephanides József.

A három társulat fenntartása rendkívül áldozatokkal járt, annál is inkább, mert minden tagnak és színházi munkásnak tizenkét hónapos szerződése volt, egy hónapig tartó szünettel, amely időre azonban szintén mindenkinek levonás nélküli fizetését folyósította a színház. A 8 és 9 hónapos szerződéseket és a fizetéstelen hosszú szünet „élvezését”, csak az utóbbi években rendszeresítette a színház. Valamint az állandó idejű helyettesítő „előadási ciklusok”-at, ami annyit jelent, hogy azokban a városokban, ahol a Janovics igazgatása idején egész éven át tartó, tiz-tizenegy hónapos szezont volt, az egész idejű legfőbb 4—5 hónapig tart, de ez is sűrű megszakításokkal.

1930.

A Szinpártoló Egyesület intenzív belenyúlása a színház vezetésébe 1930 szeptember 1-én kezdődött.

Ezen a napon vette át a színházról való gondoskodás kötelességét a Szinpártoló Egyesület és az igazgatást *László Ákosra* és gróf *Horváth Tholdy* Istvánra bizta. Ettől az idő-

től Janovics Jenő csak névleg szerepelt a színház vezetői között. Erre a névleges szereplésre azért volt szükség, mert az állami koncesszió is, az állami szerződés is az ő nevére szólt.

A László Ákos—Horváth Tholdy István és Szinpártoló közös egyéves idője szomorúan végződött.

A Szinpártoló Egyesület tehát az évad végével arra kérte Janovics Jenőt, hogy vegye át ismét a színház felelős vezetését, de ugyanekkor a szinkörben működő mozi vezetését Kemény János báróra bízta, azonban szerződésileg arra kötelezte magát, hogy ezekből a jövedelmekből havi 80.000 leivel segíje a színházat. Alighogy 1931 október elsején a színház vezetését átvette Janovics, a Szinpártoló Egyesület dr. Grois László útján arról értesítette a szinigazgatót, hogy a változott viszonyok miatt nem tud eleget tenni vállalt kötelességeinek s nem tudja a havi segínyt folyosítani. Ekkor Kemény János br. megbízásából dr. Kádár Imre azt az ajánlatot tette, hogy egyesítsék a színház és mozi bérletét, mert így jobban ki tudják aknázni az épületet és jobban tudják szolgálni a színház érdekeit. Így jött létre a „Dr. Janovics és Társa” betéti társaság, mely egy évig működött, váltakozó szerencsével és azal az elvitathatatlan érdemmel, hogy itt teljes 8 hónapos színházi szezont tartott. Miután azonban az állandó színházi szezonzhoz és a színészek szociális helyzetének biztosításához, vagyis a 12 hónapos szerződések rendszeréhez Janovics ragaszkodott, a másik két tagja a betéti társaságnak ezt nem akarta vállalni, 1932 szeptemberében új társaság alakult, amelynek címe: „Dr. Kádár Imre és Társa b. t.” volt.

Az új társaság, amellyel már dr. Janovics Jenőnek semmi belső kapcsolata nem volt, új rendszert honosított meg, amellyel a volt szinigazgató közösséget nem vállalt és így kultágóságáról is lemondott. 1933 szeptember 1-étől a „Thália r. t.” vezeti a színházat.

*

Dr. Janovics Jenő beszámolója az 1933. évi szezonnal végetért s mert azóta a színház ügyeitől távortartja magát, nem tartja ildomosnak a transzilvániai magyar színjátszás történetének legujabbkori históriájához hozzászólni, kénytelen e mű szerkesztője ismertetni az 1933 óta történeteket.

A cluji színház új vezetés alá került s azok, akik Janovics „konzervatív” módszereit kifogásolták, nagy várakozással tekintettek az új szinigazgató, dr. Kádár Imre színházvezetése elé, aki akkor már elismert író és ujságíró volt Transzilvániában s aki a román írók darabjainak lefordításával Bucurestiben is jó nevet szerzett magának. Valóban nagy elánnal feküdt bele dr. Kádár Imre a színház programjának

modernizálásába: a színház régi gárdáját fiatalokkal frissítette fel s a cluji magyar színházon keresztül akarta szóhoz juttatni az igazi transzilván gondolatot, Kádár Imrének ez az elképzelése nem sikerült, mert túl lőtt a célon. Azt hitte ugyanis, hogy csak akkor lesz igazi interpretálója a transzilván gondolatnak a cluji színház, ha azt szorosán a Helikon néven ismert transzilvániai irodalmi társaság szekeréhez láncolja. Hogy milyen nagyot tévedett a kétségkívül jóhiszemű szinigazgató, arra éppen az 1936-os szezon tette rá a pecsétet, amikor ugyanis a Helikkal együtt kitűzött s erősen bereklamirozott eredeti transzilvániai szindarab-pályázat csufos kulturbotrányba fulladt. Megbukott az előre agyonreklámozott eredeti transzilvániai darab a cluji premieren s természetesen megbukott a darabbal együtt Kádár elképzelése s és így már más városokban nem is kísérleteztek ez „eredeti transzilván” darab színrehozásával (Tamási Áron: Tündöklő Jeromos.)

Tagadhatatlan, hogy éppen az 1936-os év indult úgy, mint ha a közönség a régi elánnal igyekeznék a színház iránti intenzív érdeklődésével a transzilvániai magyar színjátszást eljuttatni egy ujkori reneszánszhoz. Nagyban hozzájárult a fokozott érdeklődéshez az a körülmény is, hogy a mozikban miniszteri rendelettel betiltották a magyar feliratok használatát s így a románul nem tudó magyar közönség újból a színház felé fordult szórakozás céljából. Sajnos, ezt a rendkívül kedvező körülményt a cluji színház igazgatósága nem tudta kellőleg kihasználni a maga számára, mert három városban (Cluj-Oradea-Brasov) vállalt kötelezettségei miatt mindig akkor kellett megszakítsa szezonját, amikor a közönséget már már sikerült ismét teljesen beszoktani a színházba. Ez az ide-oda kapkodás — hogy ne mondjuk — vándorkomédiázás, amely a nyári hónapokban valóságos faluzó színjátszásig süllyedt le, — nagyon megbosszulja magát.

Megbosszulja magát, mert a közönséget elkedvetleníti ez az ide-oda szaladgálás. Mindig akkor fordít hátat egy-egy város közönségének a színház, amikor az már belemelegedett a szezonba. Nagyon szomorú epizódja a transzilvániai színjátszásnak az a körülmény is, hogy a sok szinigazgatók közötti viaskodás után ma már csak 60 napon keresztül játszhatik Oradeán a cluji szintársulat kéthetes időközökben, holott pár évvel ezelőtt 8—10 hónapos sziniszezonokat birt el ez a határszéli város. *Parlaghi Lajos*, majd *Erdélyi* és *Gróf László* szinigazgatása idején az oradeai önálló szintársulat felvette a versenyt a cluji tekintélyes szintársulattal is s az egykori fényes színházváros ma csupán kis mellékállomása a cluji szintársulatnak, ahová be-be kukkant egy-két hétre Kádár Imre együttese. Alig melegednek meg egy kicsit a színészek a peceparti Párizsban, máris rohannak tovább Brasovba, ahon-

nan viszont esetenként tovább pendliznek Târgumuresre, Sfântu-Gheorghere, Târgu-Sacuiesc-re s ha jól megy, nemso-kára a székely falvakba is, hogy elvegyék a kenyerét a kis fa-luzó s igazán hősi korukat élő színésztruppoknak.

Mindezek előrebocsátása után meg kell állapitanunk, hogy ma is vannak igen nivós bemutatók a cluji színházban, ragyogó kiállítású előadások, vannak kitűnő színészei az együttesnek, a rendezői gárda, élén a kitűnő Gróf Lászlóval elsőrangú s ha mégis előfordulnak zavaró zökkenők, azok sem-miesetre sem irhatók fel a kitűnő együttes számlájára. A da-rabok kiválasztása, a szubjektív szempontú szerepsztások bizony sokszor hagynak kívánnivalót maguk után s bár a Szinpártoló Egyesület igazán tekintélyes támogatással siet a legelső transzilvániai magyar szintársulat segítségére, mégis állandósultak az anyagi bajok is ennél a színháznál. Ezek az anyagi fogyatékok két évvel ezelőtt például odáig fajul-tak, hogy a legelső transzilvániai szintársulat a nyári szezon-ra konzorciumos alapra kényszerült, ami pedig eladdig soha sem fordult elő Transzilvánia első színházánál. Ma a színház kitűnően megy s minden reményünk megvan arra, hogy eb-ben a szezonban nem lesz szükség Clujon a konzorciumos át-alakulásra.

*

Dr. Janovics beszámolója nem tér ki részletesen a többi transzilvániai és banati város színházi életére, nem mintha dr. Janovics nem ismerte volna az ott történt szomorú ese-ményeket, de talán volt kollégái iránti opportunitásból nem óhajtott a szomorú részletezésbe belemenni. Pedig van irni-való bőven a többi városokból is, ahol a koncon marakodó színigazgatók egymással versenyezve züllesztették le a tran-szilvániai magyar színjátszást.

Aradon *Szendrei Mihály* vezette a színházat egészen az 1936-os szezonig s bizony az ő igazgatása idejére esik az ara-di színházi viszonyok teljes leromlása. Az a denunciáló had-járat, amit a színigazgatói koncon marakodó direktorok és direktorjelöltek folytattak egymás ellen Bucurestiben és a helyi hatóságoknál, teljesen elkedvetlenítették a közönséget s a valaha fényes színházi szezonokkal dicsekedő Aradon zül-löttek le a leghamarabb a viszonyok. Az egymásra licitálga-tások miatt a helyi hatóságok nem nagyon ambicionálták az alapos renoválásra megérett színház kitatarozását s így az aradi színház évtizedek óta egyformán piszkos és hideg. Ter-mészetesen ebbe a rossz kinézésű színházi hodályba nem szi-vesen jártak az emberek, különösen télen, amikor téli kabát-ban kellett ülni a nézőtéren, mert a fűtéssel mindig bajok vol-tak. De hozzájárult a viszonyok teljes lezüllesztéséhez az a csa-ládi színházvezetés is, ahogy Szendrei Mihály évtizedeken ke-

resztül színházát igazgatta. Az állandó botrányok a gázsi hát-
ralékok miatt, elmaradt előadások, a nézőtérre is lehangzó
szinpadi civakodások, fegyelmezetlenség és pontatlanság,
kapkodás és állandósult anyagi zavarok, teljesen lezüllesztet-
ték az állapotokat Aradon, ahol most egy új társulat próbálja
ismét színházhoz szoktatni a közönséget, nem sok remény-
nyel.

Timisoarán a színház leégése a Krecsányi szintársulatot
kifüstölte a Banat fővárosából s hosszú éveken keresztül a
Ferdinand Hotel nagytermében játszott az odavetődő magyar
szintársulat s amikor végre pár év előtt elkészült a gyönyörű-
en átalakított timisoarai színház, már szó sem lehetett állandó-
dóbb jellegű magyar színjátszásról és csak vendégként rándult
le oda egy-egy szintársulat. Ebben az évben két társulat is
játszik a banati színházban s egymással versenyeznek abban,
hogy válogatott eszközökkel tegyék tönkre egymás szezon-
jait. Az új aradi *Inke—Kozma*-féle szintársulat és a satuma-
rei *Szabadkai* szintársulat kapott ebben az évben engedélyt
Timisoarára.

Satumaren is teljesen lezüllötték a színházi viszonyok,
amikor a redivivus *Szabadkai József*, aki denunciálások miatt
évekig nem kapott koncessziót, ismét szóhoz jutott és vissza-
szoktatta a közönséget a színházba. Ma a vidéki városok kö-
zül éppen Satumaren vannak a legrendezettebb színházi vi-
szonyok, mert bár nagyon lefokozott igényekkel szerződött
Szabadkai, de a gázsit a színészek pontosan megkapják, teljes
a rend és fegyelem a színháznál, ahol éppen Szabadkai épít-
tette fel az első transzilvániai forgószinpadot.

A satumarei szintársulat a már említett Timisoarán ki-
vül, Sibiuban, Careiban, Baiamaren és Sigheten is játszik,
míg az aradi szintársulat Timisoaran és Lugojon fog játszani
még ebben a szezonban.

A többi ugynevezett faluzó szintársulatok közül meg kell
emlitsük a *Réthely Ödön* vezetése alatt álló kis târgumuresi
szintársulatot, amelynek az ottani Zsidó Kulturház adott me-
nedéket, *Ferenczy Gyula* dr. kis nivós revütársulatát, amely-
lyel a kisebb városokat járja be, *Battyán Kálmán* és *Jódy Ká-
roly* faluzó szintársulatát. Ez utóbbi szinigazgató a faluzó
szinészet viszonyaira jellemzően úgy kötötte meg a természe-
tesen évek óta konzorciumos alapon működő társulata tagjai-
val a szerződéseket, hogy a *szintársulat elhagyása esetén jo-
ga van a szinigazgatónak csendőrrrel visszahozatni az eltávozó
tagot, mint egykor a hűtlen béresekkal tették Magyarorszá-
gon.*

Ezek a kis faluzó társulatok hovatovább teljesen meg fog-
nak szünni, mert a nagyobb városok szintársulatai mindjob-
ban kapnak rá a falusi kirándulásokra s a nagy szinigazga-

tók nem nagyon törődnek azzal, hogy igényesebb elődásaikkal lehetetlenné teszik a kis társulatok egzisztenciáját. Pedig talán minden nivótlanságuk mellett is meg kellene tartani éppen ezeket a kis faluzó szintársulatokat, mert a falvak népe még tud őszinén lelkesedni a magyar komédiásokért. Mi tagadás, a városiak lassan-lassan teljesen leszoknak erről a magyar színjátszás iránti lelkesedésről.

Leszoktatják a lelkesedésről azok a színigazgatók, akik a magyar kultúra legszentebb értékeit aprópénzre váltva fecsérelik el.